

Erdélyi Ildikó

Erős Ferencre emlékezve

Közös élmények, epizódok felidézése

Előzmények

Párizsban Serge Moscovici tanítványa voltam, aki az École des Hautes Études en Sciences Sociales kísérleti szociálpszichológia laboratóriumának volt vezető professzora. Kísérletezésekkel kezdte karrierjét, szociálpszichológiai kutatásokat végzett, majd főként doktori munkákat vezetett. Az irodalompszichológia témáját Moscovici tanítványként magam vezettem be, amikor egy vizsgamunkámban az ún. „új regény” (*nouveau roman*) egyik képviselőjének, Michel Butornak *Passage de Milan* (Milánói utazás) című regényét elemeztem. Moscovicinek tetszett az ötlet, később maga is foglalkozott regényekkel, pl. elemzett egy Balzac regényt, ami többek között elvezette a kisebbség-többség témájához. Később Szoltsenyicin regényekről tartott szemináriumokat.

Mérei Ferenc köre akkoriban kezdett kialakulni, amikor Párizsból hazatértem. Mérei mindazokkal összehozott, akik később munkatársaim is lettek. Később egy olaszországi szociálpszichológiai kongresszuson ismertem meg közelebbről Erős Ferit és barátait, így később tagja lettem annak a körnek is, amely Feri körül kialakult.

Azokra az irodalompszichológiai eseményekre, konferenciákra, melyeket Méreivel szerveztünk, Erős Ferenc is a meghívottak közé tartozott. Később alakult ki Serge Moscovici és Erős Ferenc munkaközössége a szociális reprezentáció kutatása céljából. Moscovici elmélete erről a témáról ugyanis megadta az alapjait a közös kutatásnak.

Mérei Ferenc, Erős Ferenc és az irodalompszichológia

Erős Ferenc lett később az elnöke annak a bizottságnak, amelyet kandidátusi értekezésem védéséhez állítottak össze. László János ekkor tartotta „szűzbeszédét”, ahogy saját maga nevezte opponensi véleménye felolvasását az MTA Képes termében.

Ettől kezdve sok közös ügyünk volt Mérei Ferencsel és Erős Ferencsel is, akit mindenki csak Ferinek szólított. Együtt szerveztük például a francia és magyar szakemberekből álló csapatot, amely szépirodalmi művek pszichológiai elemzésével foglalkozott. Később Serge Moscovici, párizsi tanárom szintén becsatlakozott a csapatba, amikor összekötöttem Mérei Ferencsel. A kutatócsoport vezetését Szabolcsi Miklós akadémikus vállalta, a szépirodalmi művek Veres András és Kenyeres Zoltán válogatása alapján kerültek a kutató irodalmi szakértők és a kutatásra felkért pszichológusok kezébe. Mérei Ferenc és Erős Ferenc, sőt magam is tagjai voltunk a vállalkozásnak, amelynek anyagából két kollokvium is született. A cél mindkét esetben szépirodalmi művek szociálpszichológiai elemzése volt, az első Budapesten, a második Párizsban került megrendezésre. Moscovici mindkét alkalommal előadott, miként Mérei, Erős és magam is.

Az *Imágó* körül kialakult csoport és találkozóhelyei

A *Thalassa* című lap nyomában, illetve helyette született 2011-ben az *Imágó Budapest* folyóirat. A 2013/2-es szám címe „Álomszövegek és -metaforák” volt¹, ehhez együtt írtuk a Bevezetőt Papp-Zipernovszky Orsolyával. Izgalmas munka volt közösen dolgozni az álomértelmezésen. Ez a munka számomra kijelölte az utat, ugyanebben az évben jelent meg *Álomkönyv* című munkám az Oriold és Társai Kiadónál.

Az *Imágó* körül szabadon és periodikusan gyűltünk össze, hogy megbeszéljük a lap következő számában várható tanulmányok elrendezését. Többnyire egy-egy klubhelyiség, később egy-egy kiválasztott kávéház volt a találkozóhelyünk. Évekig jártunk a budai Nyitott Műhelybe, itt tartottuk a lapbemutató *Imágó*-esteket. Később Andrassy úthoz közeli Zsivágó kávézóban gyűltünk össze szerkesztőségi megbeszélésekre. Később újra áttelepedtünk a budai oldalra, és itt a *Kelet* lett a találkozóink helye. Az *Imágó*-estek egyre nagyobb közönséget vonzottak, idősebbeket és fiatalokat is. Az előre megbeszélte téma körüli vita után meg is lehetett vacsorázni, és szinte mindenki élt is ezzel a lehetőséggel. Ebben az időszakban a kör egyre inkább bővült, tudósok és érdeklődő fiatalok egyaránt felbukkantak, és visszatértek egy következő vitára is.

Az utca felől a kirakatüveg mögött álldogáltak emberek, de a homályosított üveg nem engedte „belátni” a kívülállókat. A részvételhez be kellett lépnie a kintről leleselkedőknek, így bővült a közönség is. Néhány egyetemista vagy pécsi doktori iskolás is lassanként az *Imágó*-kör tagja lett, és innen választott doktori témát és témavezető tanárt. Engem is így választott ki két egyetemista lány témavezető tanárnak.

Kellemes atmoszféra jellemezte az együttléteket, sokan közülünk a kitűzött téma megbeszélése után saját tanári vagy kutatói munkánkról beszélgettünk kollégákkal, és Erős Feri minden témához hozzászólt. Érdekes volt, ahogy egy-egy részletre felfigyelt.

¹ Álomszövegek és -metaforák. *Imágó Budapest*, 2013, 3(2). <http://imagobudapest.hu/10-lapszam/24-alomszovegek-es-metaforak.html>

Ilyenkor kezét fejére tette, és tudtuk, szólni készül Hatalmas tudását, memóriáját mindnyájan csodáltuk.

Erős Feri úgy figyelt mindenre, hogy azok, akik nem ismerték, azt gondolhatták, hogy alszik, mivel gyakran behunyta a szemét. Feri azonban nagyon is jelen volt, és hozzászólt csendesén, szelíd türelemmel, és nem éreztette, hogy mindenhez jobban ért, mint a kollégák és a tanítványok. Fölényét nem éreztette, de elképesztő volt, mennyi mindent írt, szerkesztett, tanított élete során. Minden kollégának volt saját kutatási területe, és Feri mindez érdekelte, és hozzá tudott szólni a különböző témákhoz. Mindenkiel volt egy sajátos kapcsolata, köztem és Feri között is kialakult egy ilyen sajátos viszony.

A Stúdió-napok

December végén minden évben tartottam egy baráti összejövetelt a rendelőmben, amit Stúdió néven szoktunk emlegetni. „Stúdió-nap” lett a december 26-a este. Amikor a szűk tanítványi összejövetel, amelynek műsora is volt, kibővült érdeklődő kollégákkal, Feri elsőként kapott az alkalmon, és szemmel láthatóan mindig jól érezték magukat a Stúdió-napon a feleségével, Verával együtt.

A Stúdió-napokon a vendéglátó magam voltam, először külső előadókkal, zenészekkel nyitotta meg ajtaját a Stúdió. Később rájöttünk, hogy mi is tudunk műsort adni, és ezzel a változással bensőségebb lett a Stúdió-nap. Amatőr zenészek a pszichodráma csoportjainkból jöttek meghívásra, magam a saját dalaimat adtam elő.

Minden Stúdió-nap végén volt egy közös pszichodráma alkalom is. A cél a közös játék lett, így játszottuk le a Stúdió-napok történetét is.

A résztvevők egyik emlékezetes nagy játéka, a „Fal” volt. A bejáráttal szemközti fal ezüstös fényt kapott, és ez meglepetést okozott minden résztvevőnek. Ettől lett a téma a Fal, és egymás után jelentek meg a „színpadon”, azaz a dráma játék színpadán a híres Falak.

A kínai nagy falat egy férfi, Gábor választotta ki, az üzenet-közvetítőt Márta találta ki, és játszotta el. Mindenki tudta, hogy a választott szerepeket el kell majd játszania annak, aki a témát hozta. Így lassanként mindenki megtanult improvizálni is. A tárgyat és az odaképzelt személyeket is meg lehetett személyesíteni, és szabad volt szerepet választani, sőt újakat költeni is.

A kínai nagy fal lejátszása után Kafka kastélya falait is megszólaltatta egy másik férfi, Feri pedig maga Kafka lett. Egy köztük felvillanó tó vizének megszemélyesítését egy lány vállalta, a tó vizén úszó madarat egy fiatalember fantáziálta a képbe, majd el is játszotta. Mindenki maga választotta az ember, az állat, valamint a tárgyak szerepét, sőt akár saját maga által kitalált szerepeket is a színpadra állított.

Feri elkezdte „szavalni” saját fantáziáit Kafka szerepébe bújva. Nagyon otthonosan mozgott Kafka világában. Tényleg követni lehetett, miért is játszotta el

saját Kastélyát Feri, miközben bebújt az író bőrébe is, szinte azonosult vele, illetve saját látomásait adta elő Kafka szerepében.

A pszichodráma után minden szereplő visszajelzett, mi mindent élt át a drámában.

Emlékezetes este volt, de azok, akik nem akartak játszani, szerepelni, kint is maradhattak az előtérben. Ezen az estén azonban mindenki visszaszivárgott a nagy terembe, annyira érezhető volt kintről is a benti atmoszféra.

A zsidóság – beszélgetések Ferivel

Feri időnként felszaladt hozzám a Medve utcai lakásomba, hogy egy-egy problémát megbeszéljünk. Izgatta a pszichoanalízis, kíváncsi volt, hogyan dolgozom. Közös témánk lett a zsidóság, ő belülről ismerte a témát, az élményt, én kijebb álltam, de érintett a kérdés. Olykor faggattam, igaz-e, hogy zsidó férfi szívesen választ feleségnek, élettársnak keresztyén nőt. Mintha ezzel a nő lemosná a bűntudatot, amit a zsidó férfi Krisztus megfeszítése miatt érezhet a vallásos szakirodalom szerint. Vázoltam ezt a feltevésemet, és vártam Feri véleményét. Ő kezét a fejére helyezte, és elméletemet tagadta, mondván, hogy ezt talán egyes vallások terjesztik, de tudta, magamról beszélek. Saját Biblia-értelmezésekre hivatkoztam, de értettük egymást. Zsidó származású a férjem, ő ugyan reformátusként nevelkedett, apja a református egyház embere volt, mégis belelőtték a Dunába, soha semmi nyomát nem találta senki, még az unokái sem.

Gyermekkoromban az elemiben szinte csak zsidó lányok és fiúk voltak az osztálytársaim, így kisebbségben voltam, és mindenáron zsidó szerettem volna lenni. Anyám valamennyi testvére zsidó férjet illetve feleséget talált magának, csupán az én szüleim voltak reformátusok. „Kilógtam” a társaságból, mint a későbbi életem során is elég gyakran. Éreztem, vonz a lehetőség, hogy beljebb kerüljek, közelebb a zsidósághoz, melynek tagjai számomra a magyar értelmiségi embereket jelentették.

A fogkrém

Kedves emlékeim egyike Ferivel kapcsolatban egy pécsi konferencia. Azonos hotelben foglaltak meghívóink szobát nekünk, Feriéknek, Székács Juditnak, Kelley Katinak és nekem.

Lefekvésre készülődve rájöttem, otthon felejtettem a fogkrémemet. Apám lánya vagyok, aki az orvosi egyetemen belgyógyász lett, de mellékesen elvégezte a fogorvosit is, és maga örködött gyerekkoromban a fogaim állapota fölött. Nem tehettem, hogy fogmosás nélkül fekdjek le aludni, nem engedte a lelkiismeretem, és ekkor eszembe jutott, hogy Feri ugyanebben a szállodában szállt meg. Felhívtam hát Ferit mobilon, és ekkor derült ki, hogy vártak, majd elmentek vacsorázni meghagyva a portásnak, hogy közölje velem, ahogy megérkezem, melyik vendéglőben vacsoráznak.

A portás nem szólt, a vonatom késett, szóval vacsora nélkül kell majd nyugovóra térnem, sőt mi több, fogkrém nélkül, ami számomra elképzelhetetlen máig.

Pár perccel később megérkeztek Feri, Vera, Judit és Kati. Telefonon megtudakoltam Feritől, kaphatok-e egy fogmosásra való fogkrémet, érte megyek. Feriék szobájában egy valódi dráma várt. Feri kidobálta táskájából a holmikat, de nem találta a toaletszereit, otthon hagyta összes „szépítőszert”, a szappant, a borotváját, és persze, a fogkrémet is. Vera úgy gondolta, használja majd a Feri fogmosószereit, csak egy fogkefét rejtett a kézitáskájába, más semmit. Ekkor viszont szembesült a hiánnyal. Igyekezett megnyugtatni Ferit, és megígérte, hogy reggel ő maga megy le vásárolni, és mire Feri magához tér, lesz minden szerszám és szer is a reggeli készülődéshez. Végül Kelley Kati fogkrémje mentett meg mindnyájunkat attól, hogy rossz éjszakánk legyen. Egyedül nála volt fogkrém. Lefekvés előtt körbejárt a fogkrém a három szoba között, és másnap találkoztunk az illatszerboltban, majd együtt reggeliztünk. Mindnyájan mosolyogtunk az előző esti „kabaré” miatt kezünkben egy-egy fogkrémmel. Siettünk, hogy az első előadásokat se késsük le. Mindnyájan vállaltunk előadást a filmkonferencián. Vera volt közöttünk az egyetlen filmszakember, tehát most megmutathatta magát ő is.

A közös ebéd alatt mindnyájan megtaláltuk helyünket és szerepünket, és megvitattuk a hallott előadások színe-javát. Örültünk, hogy asztalunkhoz sokan odaültek, azért választottunk nagy asztalt, hogy akinek kedve van, jöhessen beszélgetni közénk. Feri jelenléte többeket odavonzott, és egyre melegebb légkör alakult ki körülöttünk. Feri figyelt, mindig a maga módján, halkán, visszafogottan válaszolt, és mindig rátalált a lényegre. Fölényét soha nem érezte, természetesnek vette, hogy sokat tud, és hozzászól ahhoz, amihez ért, de mindezt szelíden tette, vigyázott, nehogy megsérüljön a másik. Mindig élmény volt a társaságában lenni.

Vera

Vera elvesztése után Feri magányos lett, noha többen látogattuk, de Verát nem pótolhatta senki. Egy ízben Csabai Mártát váltottam Ferinél, aki elmesélte, hogy Vera szobáját érintetlenül hagyta. Árvaságát fogadott fia igyekezett feloldani. Főzéssel foglalkozik a fiú, és mindig igyekezett táplálni Ferit. Feri boldog volt, ha meglátogatta Franciaországban élő fia és fél-vietnami gyönyörű unokái, a fiú-lány ikerpár. Lassanként láttuk azt is, hogy Feri kezd a régi lenni, a szelíd, magabiztos tudós, de ennek ellenére váratlanul és halkán, ahogyan élt, elment örökre egy éjszaka, mondhatni, megszakadt a szíve. Kezünkben egy kavicsal vettünk tőle végső búcsút. Nagyon sokan meneteltünk követve Ferit, és kavicsunkat a sírra helyeztük.

Igen, Feri, mindig emlékezni fogunk rád. Nagyon szerethető ember, tudós tanárunk voltál. Bennünk élsz tovább, és azokban a tanítványokban is, akiknek beszélünk rólad, és ők sokan vannak.